

חיים שרעבי

דיוקים ודקדוקים בתורה

בשני הפסוקים הנ"ל מובאים דברים, המופנים ליהושע. בראשון נאמר 'תבוא', ובשני 'תביא', מה ההסבר לשינוי הפעל מבנין קל (תבוא) לבנין הפעיל (תביא) [הערה 1].

התבוננות נוספת בכתובים הנ"ל מראה, כי מצויים בהם הבדלים נוספים מלבד ההבדל הנזכר, אשר יכולים לתת הסבר וטעם להבדל דלעיל, אלה ההבדלים:

בדברים לא 7 משה הוא המדבר אל יהושע, בדבריו אמר, אשר נשבע ה' לאבתם לתת להם, ואלו בדברים לא 23 נראה שה' הוא המדבר, וזאת מתוך הלשון השונה בהמשך אשר נשבעתי (ולא אשר נשבע ה', כבפסוק הקודם). חיזוק נוסף לקביעה זו הוא האמור בדברים לא 14, "ויאמר ה' אל משה קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד", לפי זה ברור מעל כל ספק שה' הוא המצוה ליהושע [הערה 2]. אפשר שהבדלים אלה וכן הנזכרים בהערה הם תולדה של העובדה, שבדברים לא 7, יהושע מצווה בנוכחות כל העם, ואילו בדברים לא 23 מצוה ביחידות, על ההבדל הזה מבוססים, ככל הנראה, דברי הגמרא בסנהדרין (ח.): כי אתה תבוא, וכתיב כי אתה תביא, אמר רבי יוחנן אמר לו משה ליהושע אתה והזקנים שבדור עמהם (רש"י מפרש במקום: על פיהם עשה ולא תשתרר עליהם) אמר לו הקב"ה טול מקל והך על קדקדם, דָּפָר (מנהיג) אחד לדור ואין שני דְּפָרִים לדור, לפי זה ברור: 'תבוא עם העם הזה' האמור בפסוק הראשון נאמר לעיני כל העם, ועל כן הלשון רכה יותר, לכבודם של ישראל השומעים, ואילו 'תביא את בני ישראל', האמור בפסוק השני הוא בלשון קשה יותר, תביא בעל כרחם, לשון זו מתאימה יותר להאמר, כשמדברים אל יהושע ביחידות, כאשר העם אינו נוכח ומאזין לדברים. גם מדרש הגדול מנחת

1: יש לציין כי בפשיטתא, בוולגטה ובחומש השומרוני כתוב גם בדברים לא 7 תביא, איחוד צורות הוא פתרון קל, שאינו מתמודד עם ההבדל המצוי בכתובים.

2: הבדל נוסף בולט בין שני הפסוקים: בדברים לא 7 אומר משה כי אתה תבוא את העם הזה, כיון שדבר עם יהושע לעיני כל ישראל, ואלו בדברים לא 23 נאמר כי אתה תביא את בני ישראל, העם הזה משמעו הדיוטות, בני ישראל משמעו נכבדים ונשאים. ועוד, בפסוק ראשון נאמר אשר נשבע ה' לאבתם, כלומר זכות אבתם מסייעתם ולא זכותם, בפסוק השני, לעומת זאת, נאמר אשר נשבעתי להם, כלומר זכותם מסייעתם [על כל ההבדלים האלה והנזכרים לעיל ראה בפירושו המלבי"ם לדברים לא 23].

יהודה, בפירושו לדברים לא 7 עומד על ההבדל שבין תבוא / תביא, וכך הוא כותב שם: אמנם אם היה אומר לו לפני ישראל אתה תביא היה נראה להם שהוא (יהושע) המביא והכובש, ויחשבו שלא יהיה נעשה על ידו יתברך, כי לא עלה על רוחם, כי כאשר היה עם משה יהי עמו, על כן לעיני כל ישראל אמר, כי אתה תבוא וגו'.

'העמק דבר', מוסיף בפירושו לדברים לא 23 כי אתה תביא נכלל בזה שתי כוונות (שפירש משה לעיל, בפסוק 7) היינו שצריך חוזק ואומץ גם במלחמת כיבוש הארץ וגם בהנחלתה לעם, אומץ זה הוא המביא להנהגה תקיפה, קח מקל והך על קדקדם, כנ"ל.

מכל האמור עולה אפוא, כי תבוא את העם הזה. (בבנין קל) היא לשון רכה שנאמרה ע"י משה ליהושע לעיני כל העם, ואילו תביא את בני ישראל (בבנין הפעיל) היא לשון קשה יותר, שנאמרה ליהושע (ע"י ה' עצמו או בשמו) ביחידות.

שני הפעלים תבוא / תביא באים לומר, שיש להכיר, שה' הוא המביא, ושהבאה זו תיעשה בהנהגתו של אדם, יהושע בן נון, יהושע יבוא כראש המארגן והמוביל, אך בהכרה מלאה, שה' הוא המביא.

12. פצוע דכא או פצוע דכה

דברים כג 2 "לא יבא פצוע דָּכָא וכרות שפכה בקהל ה'".

המלה 'דכא' שבצורת 'פצוע דכא' בפסוקנו מצויה בספרים שונים של המקרא בשני כתיבים: אלף בסופה [דכא], וה"א בסופה [דכה] גם מובנה אינו נהיר לחלוטין.

לפנינו אפוא שני עניינים לבדיקה ולברור, מהו כתיבה המוסמך של המלה דכא או דכה? ומה משמעה האיטימולוגי והענייני של מלה זו בכתובנו?

איש המסורה המפורסם והמובהק בעל מנחת שי פתח דבריו בעניין הצורך 'פצוע דכה' שבכתבנו במילים: "נפוגותי ונדכיתי עד מאד לדעת לעות את יעף דבר

[הערה 1] אם כתוב דכא באלף או בה"א, ואשאל את הסופרים ואין מגיד לי, ומסיים דבריו במלים, המושיע ישים מחשך לאור להחיות רוח שפלים ולב נדכאים אמן. בין הפתיחה לסיום סקר בהרחבה את כל המצוי בספרים, כתבי יד ודפוסים, ישנים וחדשים, כולל כל המוחזקים כמדויקים. אלה דבריו: בספרי הדפוס וגם בכמה ספרי קדמונים כת"י כתוב דכא באלף ובכולם נמסר דכא ג. וסימן "לא יבא פצוע דכא" (דברים כג 2), "ואת דכא ושפל רוח" (ישעיה נז 15), "תשב אנוש עד דכא" (תהלים צ 3) וזהו גם כן דעת הרד"ק, כי בשרשים שרש דכ"ה בה"א אין גם אחד מהם ובשרש דכא באלף הובאו שלושתם וכן ראיתי בספר כת"י מדויק ישן נושן ומסרה ידיה הכי: דכה ג'. ב' כתוב ה"א וחד כתיב באל"ף, וסימן "לא יבא פצוע דכה" (דברים כג 2), "ואת דכה ושפל רוח" (ישעיה נז 15) "תשב אנוש עד דכא" (תהלים צ 3), חד בתורה, חד בנביאים וחד בכתובים. כדברים האלה בדיוק נמסר באותו כת"י גם בתהלים צ 3. ובעל אור תורה [הערה 2], הביא שתי הסברות ולא הכריע, גם אני (בעל המנחת שי) יגעתי ומצאתי כן בכמה ספרי תורה הראשונים והמעולים, וכן כתב רבי יוסף הכהן בסימני המסורת דכה באוריתא בה"א וסימן לא יבא פצוע דכה, אחר ימים בא לידי ספר מסורת 'סיג לתורה' להרמ"ה ז"ל, ולהיות חביבים עלי כל דבריו הנאמרים במשפט ובמישורים אעתיקם כאן, ואלו הן: "לא יבא פצוע דכה, ברובי דנוסחי דיוקי ה"א כתיב בסוף תיבותא במסורתא דמסר עליה תלתא (ג) תרין כתוב אלף וחד ה"א כתיב וסימן פצוע דכה ושפל רוח, תשב אנוש דאורייתא כתיב בה"א (היינו בפסוקנו בדברים כג 2). כאמור, הביא דעות מדעות שונות, אך נשאר בספק ולא הכריע.

גם הרב יוסף צוביירי זצוק"ל (מי שהיה הרב הראשי ליהודי תימן בתל אביב יפו) בחומש 'פרשה מפורשה' (שהיה המגיה והמטפח של החומש) עסק גם הוא בעניינינו, דעתו נוטה יותר לכתוב דכא באל"ף, אלה דבריו על כתובנו: פצוע דכא (דברים כג 2): בכל ספרי תימן ישנים וכן בתאג' מבורך בן יוסף הכהן ותא"ג דוד בניה דכא נכתבה באל"ף ולא בה"א, וכן הוא במסורה גדולה שבתיג'אן ושכדפוסים, וזה לשונו, דכא תלת, "לא יבא פצוע דכא", "ואת דכא ושפל רוח" (ישעיה נז 15),

1: משפט זה עד כאן מורכב מצרף של שני חלקי פסוקים "נפונותי ונרכיתי עד מאד" (תהלים לח 9) "לדעת לעות את יעף דברי" (ישעיה נ 4).

2: זהו ספר מסורה עליו נסמך תקון קוראים המפואר 'סימנים', בענייני נקודות, טעמים, מלעיל ומלרע וכן בענייני כתיב, שם נזכר אור תורה יחד עם מנחת שי.

"תשב אנוש עד דכא" (תהלים צ 3) אנ"כ (אוריתא נביאים, כתובים) עכ"ל, והרמד"ל כאור תורה כתב דבשלושה ספרים קדמונים מצא דכא באל"ף, ובשנים מהם נמסר כהדיא, תלת וכתוב באל"ף ובספרי הדפוס וגם בכמה ספרים קדמונים, כתבי יד כתוב דכא באל"ף והשרש ד.כ.ה. בה"א אין באף אחד מהם. בסוף דבריו מקלס הרב בני עדת תימן ואם כן מה יפה מאד ירושתנו נחלת אבותינו ומסורתם, שגם קהילות אחרות מעמנו מקלסות לה, שכן כתב הרר' יצחק ספרון בהיכל הברכה, וז"ל בספרים שלנו דכה בה"א ואם נמצא באל"ף כשר לכתחלה, ואסור לתקנו ולמחקו, והמוחקו יתקצצו ידיו, עכ"ל.

בבדיקה שעשיתי אני בספרי הדפוס שיש בידינו היום מצאתי, כי בחמש הוצאות של התנ"ך (הוצאת סיני, הוצאת משרד הבטחון תשכ"א, תנ"ך המבוסס על הרב עזריאל הילדסהיימר, הוצאת קורן והוצאת ספרא), במקראות גדולות, בתיקון קוראים המפואר 'סימנים ובחומשים' (רב פנינים, מלבי"ם העמק דבר, רש"ר הירש, בחומש המהודר של יעקב קראונו, חומש הוצאת קרית ספר 1975 תא"ג בהוצאת יוסף חסיד, וחומש בהוצאת מנצור) בכל אלה כחמשה עשר תנכ"ים וחומשים כתוב בפסוקנו פצוע דכה (בה"א) כנגד זה כתוב דכא באל"ף בשתי הוצאות תנ"ך (הוצאת מוסד הרב קוק והוצאת עדי), בחומש תורת חיים, בתאג' הוצאת יוסף חסיד, בחומש עם פירוש הרטס סה"כ בחמשה תנכ"ים וחומשים. אלה כל הנתונים, ועדיין ההכרעה דכא או דכה קשה ביותר !!

המלה דַּכָּא (או דַּכָּה) מתפרשת ע"י כל הפרשנים (לפחות אלה שראיתי, כמפורט להלן) כך: במשנה יבמות ח. ב. מובאת שאלה ותשובה בעניינינו, איזהו פצוע דכא? כל שנפצעו ביצים שלו, בגמרא במסכת יבמות (עה:) עולה השאלה מניין שפצוע דכא הוא דוקא פצע בביצים, שמא זה פצע באיבר אחר (אפילו בראש) תשובת הגמרא על שאלה זאת נסמכת על המשך הפסוק 'וּכְרוֹת שִׁפְכָּה', 'שִׁפְכָּה' הוא הגיד (היינו איבר התולדה הזכרי) שהוא כרות וכך הוא הלימוד שם מה צמד המלים כרות שפכה כולל איבר התולדה במלה אחת, והמום או הפגיעה שבו במלה האחרת שבצרוף, כך ככל הנראה גם בצרוף הקודם פצוע דכא המלה דכא היא איבר המין שפורש: ביצים, והמלה האחרת בצרוף, היא המום או הפגיעה שבהן. הסבר מעין זה מובא גם במילונו של בן יהודה בערך דכא.

יש להניח כי הפרשנים האחרים סמכו על המקורות החשובים האלה, במשנה ובגמרא, וכולם כאחד פירשו מלת דכא, כמכוונת לביצת הזכר. כך פירשו רס"ג (ראה להלן) רש"י ראב"ע שד"ל, חזקוני, העמק דבר, מלבי"ם, רבנו בחיי, סגל, הרט"ם

גורדון וכן במילון האינצקלופדיה של המקרא (בהוצאת דודזון-עתי) וכן במילון בן יהודה ערך דכא [הערה 3].

ואשר להסבר האיטימולוגי שבין דכא (דכה) ובכתובנו לבין הפירוש הנ"ל, המקובל על הכל: ביצים, ראיתי כי בן יהודה (במילונו בערך דכא) מסתמך על תרגומו - פירוש של הרס"ג לתורה תרגום לערבית (הנקרא בשם תפסיר) תרגום הפסוק בדברים כג 2 לא יבא פצוע דכא: "לא ידכל מפדוג אל כצי" (שמוכנו בערך: לא יבא מעון או כתות הביצים) עפ"י זה, כותב בן יהודה, שהאותיות במלה הערבית כ'צי (خَص) הן חילופי אותיות רגילים בין השפות השמיות, כלומר ח' מקבילה לכ' בעברית, וכי ص בערבית מקבילה לד' בעברית (ד' בהגייה נחצית) [הערה 4] וכך קושר הוא את פירוש ביצה למלה דכא.

3: בן יהודה בערך דכא הנ"ל כותב, כי גם התרגומים הקדומים, השבעים והוולגטא, תרגמו פצוע דכא במשמעות הנ"ל.

4: כפי שידוע לי, נכון הוא שיש מעתק הגה צ בערבית לד' בעברית (כאמור שהגיתה נחצית) כמו ארץ ארד (أرض), רצה - רדי, (رض), צאן (ضأن), צחק (ضحك) נחפ, ועוד, אך לא זכור לי מעתק (خ) לכ' בעברית. אם זכרוני אינו מטעה אותי, הרי שגם נסיון נחשוני זה של בן יהודה, למצא קשר איטימולוגי למלה דכא לא צלח ולמעשה אין הסבר !!

פרק 12:

פעלים בתורה, שכתובם ו/או ניקודיהם מצריכים עיון והסבר

1. הרָבָה אֲרָבָה

"אל האשה אמר הרָבָה אֲרָבָה עצבונך והרנך..." (בראשית ג 16)

"ויאמר לה מלאך ה' הרָבָה אֲרָבָה את זרעך" (בראשית טז 10)

"כי ברך אברכך והרָבָה אֲרָבָה את זרעך ככוכבי השמים" (בראשית כב 17)

הצורה 'הרָבָה' מצויה שלוש פעמים בפסוקים הנ"ל, וכולם בספר בראשית. צורה זו היא כמו 'הרָבָה' (ראה דברים יז 16, עמוס ד 9, משלי כה 29) 'לְהַרְבֹּת' (משלי כב 16, דבהי"א כז 23). הצורות הרגילות למקור בבנין הפעיל משרש ר.ב.ה. הן 'הַרְבִּית' או 'לְהַרְבִּית' (כמו להפנות, להקנות ועוד) ולדוגמא "ולא ישיב ... למען הרָבָה סוס" (דברים יז 16), "וְהַרְבָּה עִמּוֹ פְדוּת" (תהלים קל 7), "למען למוג לב וְהַרְבָּה המכשולים על כל שעריה" (יחזקאל כא 20)

כיצד ולשם מה נוצרה הצורה המיוחדת הנ"ל 'הרָבָה' !?

יהודה קיל כותב בפירושו לפסוק בבראשית ג 16 (בסדרת דעת מקרא): "אל האשה אמר הרָבָה אֲרָבָה: הרָבָה, הוא הפעיל (מקור מופשט), המשמש גם כתאר הפעל, וצירוף זה הוא ייחודי לספר בראשית (כנ"ל) ועניינו, ריבוי מופלג אם בכמות אם בחוזק אם בטיב וכיוצא בזה. כך קדם ופירש הרד"ק: אל האשה הרָבָה, מקור ובבא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין.

לדעת ברגשטרסר (בספרו דקדוק הלשון העברית, פרק לה, בעמוד 604) מעמד נפרד לגמרי מתיחד למקור החבור 'הרָבָה'. צורה זו נוצרה כנראה באורח מלאכותי, כדי להבדילה מן התבה 'הרָבָה', המשמשת כתאר פעל [הערה 1].

על הניקוד של המלה 'הַרְבִּית' כותב שד"ל בפירושו לבראשית ג 16. אלה דבריו שם: "הַרְבָּה, משפטו הַרְבָּה (בסגול) או הַרְבֹּת, ונראה שננקד קמץ שלא תהיה הברת

1: לא אחת, טוען ברגשטרסר, קפא המקור והיה לתאר פֶּעַל, כך כשהמקור בא אחרי הפעל כמו: "ויצא יצוא ושוב" (בראשית ח 7), "וילך הלך ואכל" (שופטים יד 9), "ונגף ה' את מצרים נגף ורפוא" (ישעיה יט 22), וכן בירמיה ז 13, יא 7 ובראשית ח 3, 5. המקור הזה בא גם לפני הפעל, כמו "הלך ילך ובכה ... בא יבא ברינה" (תהילים קכו 6)